

О. Ф. Дьяченко, провідний науковий співробітник Харківського НДІСЕ, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ОРГАНІЗАЦІЮ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИЯВІВ НЕБЕЗПЕЧНИХ ЧИННИКІВ У ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У класі інженерно-технічних експертиз запропоновано згрупувати деякі з них в окремий рід, що охоплює проведення експертних досліджень виявів небезпечних чинників у життєдіяльності та складається із системи їхніх видів (відповідних напрямків, експертних спеціальностей), до яких належать як нині існуючі, так і ті, що можуть бути впроваджені додатково.

В классе инженерно-технических экспертиз предложено сгруппировать некоторые из них в отдельный род, охватывающий проведение экспертных исследований проявлений опасных факторов в жизнедеятельности и состоящий из системы их видов (соответствующих направлений, экспертных специальностей), к которым относятся как ныне существующие, так и те, которые могут быть внедрены дополнительно.

У світлі реалізації судово-правової реформи в Україні на сучасному етапі вдосконалення теорії та практики судової експертизи є актуальним. Розроблення загальних положень інженерно-технічних досліджень виявів небезпечних чинників (або скорочено – небезпек) у життєдіяльності викликано необхідністю нормативного визначення певної сфери експертної діяльності, залучення до неї фахівців із багатопрофільних спеціальностей та різноманітних галузей знань. Відсутність теоретичних і методичних розробок з проблеми належного експертного забезпечення органів слідства й судів за цим напрямком спонукає до переусвідомлення та реорганізації наявних і впровадження нових видів експертних досліджень з метою їхнього спрямування на розв'язання актуальних завдань категорії справ із порушень вимог безпеки життєдіяльності.

Необхідно відразу ж з'ясувати, що ми розуміємо під діяльністю – це активна (свідома) взаємодія людини із середовищем перебування, результатом якого повинна бути корисність для існування людини в цьому середовищі. Існують різноманітні форми діяльності, але всім їм притаманні певна мета, засіб, результат і сам процес діяльності. *Життєдіяльність* – це більш широке поняття, що охоплює всі процеси взаємодії людини (біоб'єктів) із середовищем перебування (існування)¹.

¹ Див.: Загальні положення інженерно-технічних досліджень небезпек у життєдіяльності : звіт про НДР (заключний) / Харківський НДІСЕ ; кер. О. Ф. Дьяченко ; викон. В. Д. Безвесільний. — № ДР 0108U000447. — Х., 2009. — 295 с.

Як правило, на практиці кримінальному розслідуванню та судовому розгляду цієї категорії справ передують відомчі (спеціальні) розслідування, що проводяться певними комісіями. Ці комісії залежно від характеру та наслідків події створюються керівниками (роботодавцями) підприємств і організацій, територіальними управліннями з нагляду за охороною праці й установами державної санітарно-епідеміологічної служби, а також районними держадміністраціями. У ході проведення судово-технічної експертизи, яка призначається за дорученнями органів досудового слідства чи суду, виявляється й досліджується певний вид небезпеки щодо дотримання (виконання) вимог чинних нормативно-правових актів або дії непередбачених нормами явищ техногенного характеру та оцінюються обставини утворення її наслідків. У цьому її ключова відмінність від завдань, що ставляться перед комісіями з відомчого (спеціального) розслідування.

Спираючись на закономірності судової експертології¹, можна помітити, що деяким інженерно-технічним експертизам властивий загальний характер сукупних ознак (предмета, об'єктів, методів), стосовно яких спеціальні знання тісно межують між собою, а в деяких випадках навіть перетинаються, хоча й належать до різних галузей знань. Аналіз експертної практики також показав, що експертизи з безпеки життєдіяльності охоплюють багатогранний обсяг технічних досліджень джерел небезпеки та пов'язані із застосуванням спеціальних знань з електробезпеки, вибухотехніки, безпеки в будівництві, гірничотехнічної справи, пожежної безпеки, використання транспортних засобів, технологій виробничих процесів та ін. З цього приводу треба зазначити, що переважна більшість висновків судових експертиз із дослідження небезпек у життєдіяльності на практиці ґрунтується на результатах комплексної форми досліджень, тобто в її проведенні беруть участь фахівці за різними експертними спеціальностями. Результати їхніх досліджень у сукупності дають підставу для формування загального висновку експертизи.

Уважаємо, що виникла необхідність у:

— теоретичному обґрунтуванні й узагальненні особливостей предмета, об'єктів, методик і спеціальних знань з безпеки життєдіяльності;

— об'єднанні певних видів експертиз у загальний класифікаційний рід судової експертизи з дослідження небезпек у життєдіяльності;

— систематизації даного роду судових експертиз щодо функціонально-комплексного розв'язання конкретних завдань; об'єднання

¹ Див.: *Винберг А. И.* Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): учеб. пособ. / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская; отв. ред. Б. А. Викторов. — Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1979. — 181 с.; *Сегай М. Я.* Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки / М. Я. Сегай // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. — Х. : Право, 2003. — Вип. 3. — С. 25–32.

фахівців з відповідними спеціальностями в самостійний структурний підрозділ судово-експертної установи.

Упровадження основ дослідження виявів небезпечних чинників (небезпеки) у життєдіяльності дозволить удосконалити експертно-слідчу практику, завдяки якісному поліпшенню розслідування й профілактики порушень вимог безпеки життєдіяльності. Її положення визначають порядок організації експертної діяльності в галузях інженерно-технічних досліджень обставин, які визначають настання техногенно-небезпечних (шкідливих) явищ у середовищах існування людини, тобто у сферах виробництва, побуту, навчання, заняття спортом, відпочинку тощо. Для реалізації заходів щодо розслідування цієї категорії справ, а також одержання судових доказів використовуються результати проведених інженерно-технічних експертиз, які можна згрупувати в самостійну систему класифікаційного роду, що поєднує родинні експертизи за сукупними ознаками, граничними спеціальними знаннями та притаманними тільки їм специфічними особливостями предмета, об'єктів, методів досліджень, загальних цілей і завдань.

Суттєва ознака експертизи, яка визначає природу й джерела знань експерта в галузі певних досліджень, характеризується її предметом (являє собою виділені для вивчення певну сторону або частину об'єкта)¹. Предмет діяльності визначається її метою, яка є основою для цілеспрямованих дій експерта в напрямку встановлення обставин (фактичних даних) у рамках питань, поставлених слідчим, судом та ін. Слід мати на увазі, що закон забороняє слідчому та суду ставити перед експертом питання, які виходять за межі його компетенції, а експерту – виходити за ці межі під час проведення досліджень. Межі компетенції в кожному конкретному випадку визначаються предметом експертизи, тобто характером з'ясування обставин справи. Таким чином, механізм формування предмета судової експертизи включає два чинники: запити слідчої (судової) практики та розвиток теоретичних положень, методів і засобів експертних досліджень.

Предмет судової експертизи становлять не тільки фактичні дані, які є безпосередньо складовими елементами злочину, а й причини та умови, що сприяли виникненню події з негативними наслідками.

У деяких видах судових експертиз досить часто предметом дослідження є обставини порушення певними особами технічних правил експлуатації техніки, зафіксованих у нормативно-правових документах. Слід мати на увазі, що ці правила сформульовані на основі певних технічних вимог і залежать від багатьох чинників, серед

¹ Див.: Романов Н. С. Закономерности и механизм формирования предмета судебной экспертизы и предмета отрасли судебно-экспертных знаний / Н. С. Романов // Криминалистика и судебная экспертиза. — К. : Вища шк., 1980. — Вып. 21. — С. 31–37.

яких найважливіше значення мають суто технічні. У цих випадках експерт встановлює *причинно-наслідковий (причинний) зв'язок* між фізичними чинниками дії технічного засобу та експлуатацією його людиною. Такі види досліджень належать до компетенції судових інженерно-технічних, інженерно-технологічних та інших експертиз, пов'язаних з дослідженням небезпечних явищ у життєдіяльності з технічної точки зору. Основою предмета цих видів досліджень є встановлення причинно-наслідкового зв'язку, що відображається у взаємодії явища (явищ) як об'єкта з наслідком.

Виходячи із загальних наукових принципів і зроблених узагальнень за темою дослідження, можна надати таке *визначення предмета експертизи із дослідження небезпек у життєдіяльності* – це фактичні дані про обставини події, які стосуються порушень вимог безпеки життєдіяльності чи явищ і процесів, що призвели до виникнення і/або негативного впливу небезпечного чи шкідливого чинника на людину, біооб'єкти і (або) оточуюче середовище та встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи й наданих об'єктів на основі спеціальних наукових та інженерно-технічних знань.

Об'єкти експертизи, чітко визначення яких обґрунтовано в роботах деяких авторів¹, – це закріплені в матеріалах справи та передбачені кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством джерела інформації як матеріальні чи матеріалізовані носії про умови та обставини події, що потребують експертного встановлення й оцінювання за допомогою спеціальних знань.

Не беручи до уваги предмет експертизи, досить проблематично віднести конкретний об'єкт до відповідного виду дослідження. Отже, поряд з об'єктом експертизи завжди вбачається її предмет, пов'язаний з розв'язанням завдань відповідно до змісту питань, поставлених органом розслідування. Матеріальні носії (об'єкти) за своїми ознаками надають можливість експерту на основі спеціальних знань установити факти, що мають значення для справи та належать до предмета експертизи. Предмету ж експертизи, як правило, притаманна специфічна методика дослідження, а тому своєрідність його об'єкта є важливою ознакою для певного виду досліджень.

Об'єктом експертного дослідження може стати будь-який предмет матеріального світу. Об'єктами дослідження іноді виступають

¹ Див., напр.: Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А. Р. Шляхов. — М. : Юрид. лит., 1979. — 168 с.; Орлов Ю. К. Объект экспертного исследования / Ю. К. Орлов // Труды ВНИИСЭ. — М. : ВНИИСЭ, 1974. — Вып. 8. — С. 39–61; Мирский Д. Я. Понятие объекта судебной экспертизы / Д. Я. Мирский, М. Н. Ростов // Актуальные проблемы теории судебной экспертизы. — М. : ВНИИСЭ, 1984. — С. 21–31; Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : НОРМА, 2008. — 688 с. та ін.

не тільки конкретні предмети, а й більш складні фрагменти середовища: ділянки місцевості, виробничі та житлові приміщення тощо. Залежно від характеру об'єктів різною може бути і їхня процесуальна форма. За цією ознакою Ю. К. Орлов усі об'єкти експертного дослідження розмежовує на такі види:

— *речові докази*. До них належать предмети, отримані у встановленому законом порядку відповідними суб'єктами доказування, що фігурують як такі в кримінальній чи цивільній справі;

— *документи* як особливий предмет доказування;

— *живі особи*. Виступають об'єктом дослідження в судово-медичній і судово-психологічній експертизах. Процесуальне становище таких осіб може бути різним (обвинувачений, потерпілий та ін.);

— *об'єкти, які не мають певного процесуального статусу*. У гносеологічному плані такого роду об'єкти виконують таку саму роль, що й речові докази. Однак як такі вони у справі не фігурують або за глумом морально-етичного порядку (труп), або у зв'язку з фактичною неможливістю поширити на них процесуальний режим речових доказів (ділянки місцевості, споруди, місце події тощо)¹.

У принципі, експертному дослідженню можуть підлягати не тільки конкретні об'єкти, а й різні процеси (події, явища тощо), на підставі вивчення яких експерт пізнає інші факти, що належать до предмета експертизи. Тому вважаємо за можливе віднести останні до об'єктів, які не мають певного процесуального статусу.

Спираючись на практику проведення інженерно-технічних експертиз із дослідження небезпек у життєдіяльності, *поняття її об'єкта* можна визначити як *матеріальні тіла або матеріалізовані відомості, що містять інформацію про ознаки або сліди виникнення небезпечних, шкідливих чинників і (або) ознаки їхнього впливу на життєдіяльність людини, біоб'єкти та (або) оточуюче середовище*.

Нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності (СЕД) в Україні протягом останніх років здійснюється досить системно й динамічно². Провідну роль у проведенні судових експертиз за справами, що стосуються небезпек у життєдіяльності, відіграють державні спеціалізовані установи. Актуальність проблематики з дослідження подій за цією категорією на практиці потребує утворення самостійного роду в межах класу інженерно-технічної експертизи із залученням до досліджень, що проводяться, окремих видів експертиз нетехнічного профілю. З цього приводу виникла необхідність у створенні загального системного підходу до СЕД у галузях безпеки праці та інших видів життєдіяльності в умовах

¹ Див.: Орлов Ю. К. Указ. праця.

² Див.: Головченко Л. М. Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток / Л. М. Головченко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. — Х. : Право, 2003. — Вип. 3. — С. 10–14.

виробничого та невиробничого характеру. Систематизація такого роду експертиз стосується характеру галузі спеціальних знань, що використовуються; видів експертиз і складу виконавців за фахом; місця, обсягу та послідовності проведення досліджень.

Виходячи із цього, пропонується новий погляд на систематизацію досліджень за видами експертиз і їхніх специфічних особливостей. У класі інженерно-технічних експертиз рід судових експертиз із дослідження небезпек у життєдіяльності може складатися із системи їхніх видів (спеціальностей), до яких належать як нині існуючі, так і ті, що пропонуються до впровадження. Експертизи з досліджень обставин виникнення небезпек у життєдіяльності та їхніх наслідків у гносеологічному аспекті можна поділити на дві групи: А – це ті, що стосуються загального предмета інженерно-технічних досліджень безпосередніх небезпек; Б – це криміналістичні та з інших родів і класів, які можуть призначатися за справами цієї категорії. Загальну систематизацію роду судових інженерно-технічних експертиз із дослідження небезпек у життєдіяльності за основними завданнями наведено на рисунку. Доцільно розглянути відокремлено особливості інженерно-технічних експертиз умовної групи А.

1. *Дослідження причин і наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності.* Існуюче на цей час найменування спеціальності 10.5 «Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці» не повною мірою відповідає предмету експертизи. Це пояснюється тим, що в межах цього виду експертизи дослідження, які стосуються нещасних випадків в умовах виробництва, з позиції визначення терміну «охорона праці» вимушено пов'язуються з розв'язанням низки питань, які належать до галузей інших видів спеціальних знань (медичних, психологічних, криміналістичних тощо). Крім того, життєдіяльність ми розглядаємо як більш широке поняття, яке охоплює всі процеси взаємодії людини (біооб'єктів) з середовищем проживання (існування). У цьому аспекті немає необхідності розглядати охорону праці як галузь, не пов'язану з безпекою життєдіяльності, протиставляти дані поняття – це одна з її складових, що виявляється в трудовій діяльності. Відзначимо також, що, на нашу думку, дослідження виявів небезпечних чинників в життєдіяльності є суто експертним завданням. За результатами цих досліджень можуть надаватися певні профілактичні рекомендації, які повинні враховуватися вже іншою науковою дисципліною – охороною праці (якщо це її компетенція), аби уникнути виникнення подібних ситуацій у майбутньому.

Тому корегування назви спеціальності 10.5 як основного складника комплексного дослідження небезпек є актуальним. Найбільш доцільний варіант щодо найменування цього виду експертизи пропонується в такій редакції: «Дослідження причин і



Систематизація роду судових експертиз із дослідження небезпек у життєдіяльності (клас інженерно-технічних експертиз)

¹ Ці дослідження зараз проводяться за спеціальністю 10.5 Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці.

² Ці дослідження зараз проводяться за спеціальністю 10.8 Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки.

³ Ці дослідження зараз проводяться за спеціальностями 10.18 Дослідження технічної експлуатації електроустаткування, 10.8 Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки, 10.5 Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці.

⁴ Ці дослідження зараз проводяться за спеціальностями 10.6 Дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів і 10.5 Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці.

⁵ Ці дослідження зараз проводяться за спеціальностями 10.1–10.4 – автотехнічні дослідження, 10.16 – автодорожні дослідження й 10.11–10.13 – дослідження, пов'язані із залізничним транспортом.

⁶ Ці дослідження зараз проводяться за спеціальностями 10.8 Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки й 5.2 Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху. Пропонується впровадження за цим напрямком нової експертної спеціальності «Дослідження причин виникнення, характеру протікання техногенних вибухів і їхніх наслідків».

* Види досліджень, що пропонуються до впровадження.

наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності». Цей вид досліджень базується на результатах не тільки відомчого (спеціального) розслідування, а й на отриманих у ході досудового чи судового слідства.

Предмет цієї експертизи – фактичні дані про обставини події, що зумовили технічну причину виникнення та впливу небезпечно-го чинника, призвели до настання аварії, нещасного випадку і які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи та наданих об'єктів на основі спеціальних науково-технічних знань.

Мета цього виду експертизи – установлення причини нещасного випадку та/або обставин аварійних ситуацій, визначення джерел виникнення й розвитку небезпечних або шкідливих чинників.

2. Дослідження обставин виникнення й поширення пожеж і їхніх наслідків (пожежно-технічна експертиза). Цей вид досліджень на теперішній час проводиться за спеціальністю 10.8 Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки, але така назва не зовсім відповідає предмету експертизи. На нашу думку, доцільно віддзеркалити в назві спеціальності дослідження наслідків пожеж, а стосовно положення «дотримання вимог пожежної безпеки», то його взагалі можна не згадувати, оскільки воно враховується завжди та характерно для цього роду експертиз (щодо небезпек у життєдіяльності). Тому пропонується цю експертну спеціальність називати «Дослідження обставин виникнення й поширення пожеж і їхніх наслідків».

Предмет цієї експертизи – фактичні дані про обставини та причини події, що стосуються виникнення й розвитку пожежі, її наслідків, порушень вимог пожежної безпеки і які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи й наданих об'єктів на основі спеціальних знань у пожежній справі й інших прикладних науках, суміжних з нею.

Як вид інженерно-технічної експертизи вона досліджує: явища пожежі; фізико-хімічні процеси, які створюють умови для виникнення й розвитку пожежонебезпечної події. Специфічна особливість цього виду досліджень – визначення розташування осередку пожежі, характеристик горючого середовища, джерела запалювання, механізму пожежі, а також обставин, які його зумовили.

3. Дослідження причин і наслідків надзвичайних подій у гірничій промисловості та підземних умовах (гірничотехнічна експертиза). Її характерна риса полягає в специфіці досліджень об'єктів, процесів (явищ) утворення й розвитку негативних і шкідливих чинників, а також дотримання вимог охорони праці в гірничій промисловості та підземних умовах. Це, мабуть, єдиний вид досліджень (відповідно до переліку Міністерства юстиції України), безпосередньо пов'язаний з виробничим процесом, і тому домінуюча роль при встановленні причин виникнення надзвичайних

подій при проведенні гірничих робіт приділяється в цьому разі дотриманню норм охорони праці всіма причетними особами¹.

Предмет цієї експертизи – фактичні дані про обставини та причини події, технічний стан устаткування, що забезпечує функціонування гірничого підприємства; технологічні режими, дії службових осіб і учасників виробництва, які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи та наданих об'єктів на основі спеціальних знань у гірничій справі й інших прикладних науках, суміжних з нею.

4. *Дослідження технічної експлуатації електроустаткування та причин виникнення електронезбезпечних подій у життєдіяльності (електротехнічна експертиза²)*. На цей час переважна кількість нещасних випадків, пов'язаних з електротравмами, відбувається в галузях електроенергетики, промисловості, сільському господарстві та побуті. За цією спеціальністю можуть проводитися дослідження обставин виникнення небезпечних факторів електричної природи в життєдіяльності, які визначають настання електротравм (зараз – за спеціальністю 10.5), аварійного режиму в електроустановках (10.18) і утворення джерел запалювання при виникненні пожеж (10.8). Отже, експертні дослідження причин виникнення електронезбезпечних подій у життєдіяльності перебувають на стадії становлення. Більш раціональним, на нашу думку, уявляється проведення всіх цих досліджень у рамках єдиної саме електротехнічної експертизи, що потребує першочергово розширення меж проведення досліджень за експертною спеціальністю 10.18, а також відображення цих змінень у її назві. Пропонується таке визначення: «Дослідження технічної експлуатації електроустаткування та причин виникнення електронезбезпечних подій» (електротехнічна експертиза).

Предмет цієї експертизи – фактичні дані про обставини, умови та причини виникнення позаштатних режимів в електроустановках, небезпечних і шкідливих чинників електричної природи, які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи та наданих об'єктів на основі спеціальних знань з електротехніки й інших прикладних наук, суміжних з нею.

5. *Дослідження слідів та обставин вибухів і їхніх наслідків (вибухотехнічне дослідження за спеціальністю «Дослідження вибухових пристроїв, слідів і обставин вибуху» разом з дослідженнями з можливої нової експертної спеціальності «Дослідження*

¹ Хоча в засобах масової інформації з'явилися повідомлення про самовільний видобуток вугілля в Донбасі поза налагодженим виробничим процесом, коли говорити про дотримання правил охорони праці, як на виробництві, не доводиться.

² Див.: Горбенко В. О. Загальні положення судової електротехнічної експертизи та основні завдання, які стоять на сучасному етапі її розвитку / В. О. Горбенко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. — Х. : Право, 2010. — Вип. 10. — С. 492–498.

причин виникнення, характеру протікання техногенних вибухів і їхніх наслідків»¹), що призначаються у справах, які стосуються небезпек у життєдіяльності, можуть виконуватися комплексно з інженерно-технічними та іншими видами експертиз залежно від поставлених питань у завданні слідчого, суду. З огляду на розподіл видів вибухів слід зауважити, що вибухотехногенні дослідження охоплюють об'ємні та фізичні вибухи, інші належать до компетенції вибухотехнічної експертизи.

Предмет експертизи з досліджень вибухових явищ у сферах життєдіяльності – це фактичні дані про обставини, умови та механізм вибуху, що призвів до виникнення (травмо-) небезпечно-го чинника, які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи й наданих об'єктів на основі спеціальних знань у вибуховій справі й інших прикладних науках, суміжних з нею.

За цим напрямком експертні дослідження спрямовуються на активний пошук епіцентру вибуху, встановлення природи, джерел і механізму утворення його небезпечних чинників, а також на обставини, що зумовили цю подію, та ступінь дотримання вимог нормативно-правових актів.

6. Дослідження причин виникнення небезпек в умовах будівництва та експлуатації будинків і споруд. У СЕД ще не визначено місце цього виду досліджень, оскільки на практиці вони проводяться або фахівцями в галузі охорони праці, або фахівцями з будівельно-технічних досліджень. Із точки зору судової експертології спеціальні знання, що при цьому використовуються, або види досліджень тісно межують між собою, а в деяких випадках перетинаються. З цього приводу в стані невизначеності перебуває компетентність експертів, особливо коли завдання з дослідження нещасного випадку розв'язує фахівець з будівельно-технічної спеціальності, який не володіє спеціальними знаннями в галузі охорони та безпеки праці. Невизначеність предмета експертизи з безпеки праці в будівництві викликає сумніви та плутанину в судочинстві (стосовно якості й оцінювання досліджень), тому впровадження в СЕД цієї експертної спеціальності як підвиду основної експертизи з безпеки життєдіяльності (БЖД) і охорони праці чи розширення й удосконалення досліджень, що виконуються в межах спеціальності 10.6, є актуальним (останній варіант, на нашу думку, є більш прийнятним, а проведення досліджень повинно носити комплексний характер). Сукупні ознаки цього напрямку досліджень мають специфічні особливості².

Предмет експертизи – це фактичні дані про обставини події, що

¹ Див.: Таубкин И. С. Судебная экспертиза техногенных взрывов. Организационные, методические и правовые основы / И. С. Таубкин. — М. : Юрлитинформ, 2009. — 592 с.

² Див.: Россинская Е. Р. Указ. праця. — С. 469.

стосуються порушень вимог будівельних нормативно-технічних актів у виробничих умовах будівництва, реконструкції, ремонту та експлуатації будівель, споруд, дорожніх шляхів; причин виникнення та впливу небезпечних (шкідливих) чинників і які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи й наданих об'єктів на основі спеціальних науково-технічних знань (переважно з охорони праці в будівельній справі).

7. *Дослідження обставин порушення вимог екологічної безпеки (інженерно-екологічна експертиза)*. Важливим засобом доказування у справах, що стосуються обставин порушення вимог екологічної безпеки у сферах життєдіяльності, є судова експертиза. Але протягом останніх років у практиці СЕД із БЖД проводяться тільки дослідження біологічного, ґрунтознавчого, хімічного чи радіологічного (особливо після Чорнобильської катастрофи) характеру. Однак цього недостатньо і слідчому (суду) за браком доказів досить проблематично узагальнити й оцінити обставини справи. Ця прогалина має бути заповнена результатами судово-експертних *інженерно-екологічних* досліджень. Судово-експертна діяльність екологічного характеру повинна поширюватися на сфери негативного антропогенного впливу шкідливих чинників, що діють як у часі, так і в просторі. Деякі автори пропонують навіть уже розгалужену видову систему екологічних експертиз, але для початку треба впровадити хоча б один такий напрямок експертної діяльності¹.

Предмет цієї експертизи – фактичні дані про обставини події, що стосуються причинно-наслідкового зв'язку між виробничо-технічними процесами і явищами (у тому числі природними) утворення й поширення антропогенної дії шкідливих чинників на життєдіяльність (довкілля) і які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи й наданих об'єктів на основі спеціальних науково-технічних знань.

8. *Дослідження обставин порушення вимог безпеки в технологічних процесах виробництва (інженерно-технологічна експертиза)*. Це вид експертизи (а може вважатися підвидом судової експертизи за спеціальністю 10.5), що передбачає вивчення різноманітних умов утворення потенційно небезпечних і шкідливих чинників безпосередньо в технологічних процесах у вигляді комплексного дослідження відповідно до видів виробництва в промисловості, сільському господарстві й інших галузях. Такі дослідження, як правило, мають виконуватися експертами з інших уже згаданих спеціальностей залежно від характеру виявів небезпечних чинників на виробництві із залученням фахівців відповідного профілю.

Предмет цього виду експертизи – фактичні дані про обставини

¹ Див.: *Бордюгов Л. Г.* Проблеми класифікації судово-екологічної експертизи / Л. Г. Бордюгов // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. праць. — Х. : Право, 2008. — Вип. 8. — С. 46–51.

та умови виникнення й поширення дії небезпечного та шкідливого чинників у технологічному процесі, які встановлюються в процесі вивчення матеріалів справи й наданих об'єктів на основі спеціальних науково-технічних знань.

9. Дослідження обставин і причин виникнення небезпек, пов'язаних із транспортними засобами (інженерно-транспортні експертизи). Цей напрямок досліджень підлягає конкретній систематизації щодо специфіки експертних знань у галузях, пов'язаних з використанням транспортних засобів: автомобільного, залізничного, технологічного й іншого виробничого транспорту, а також інших їхніх видів. Дослідження такого роду (найчастіше у вигляді комплексної експертизи) проводяться експертами зі спеціалізаціями, що стосуються виявів небезпечних чинників у життєдіяльності (спеціальності 10.5, 10.8, 10.18) і різних транспортних подій (спеціальності 10.1 Дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди, 10.11 Дослідження обставин залізничної транспортної події й можливих інших видів подій).

Далеко неповні статистичні дані щодо досліджень подій, пов'язаних з аварійними ситуаціями, свідчать не про їхню нечисленність, а навпаки, про ще недостатній рівень розслідування й експертного забезпечення цієї категорії справ. Малоінформативність працівників правоохоронних органів і суддів з цього виду експертних досліджень та істотний недолік методичних розробок перешкоджають проведенню ефективних заходів щодо розслідування й попередження порушень вимог безпеки в різних сферах життєдіяльності. Одним зі шляхів розв'язання цієї проблеми є створення самостійних лабораторій у судово-експертних установах, фахівці яких виконували б науково-методичні розробки в цьому напрямку та застосовували їх в експертній практиці.